

**BYUDJET TASHKILOTLARIDA XARAJATLAR SMETALARINI TUZISH
TARTIBI (TIBBIYOT TASHKILOTI MISOLIDA)**

Sayriddinov Isomiddin Qumriddin o'g'li,

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi tinglovchisi

Annotasiya. Mazkur maqolada tibbiyot tashkilotlarida smetalarni tuzish va tasdiqlash tartibini takomillashtirish bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar bayoni keltirilgan. Tibbiyot tashkilotlarida smetalarni tuzish va tasdiqlashning zarurligi nazariy jihatdan asoslangan. Unda tibbiyot tashkilotlarida smetalarni tuzish va tasdiqlash tartibining amaldagi holatini tahlil qilish orqali mavjud muammolarni aniqlash bo'yicha izlanishlar olib borilgan. Tibbiyot tashkilotlarida smetalarni tuzish tartibini takomillashtirish bo'yicha ilmiy va amaliy taklif hamda tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: tibbiyot tashkiloti, moliya yili, xarajatlar, xarajatlar smetasi, xarajatlar moddasi, daromadlar va xarajatlar smetasi.

Annotasiya. В данной статье описаны исследования, проведенные по совершенствованию порядка составления и подтверждения смет в медицинских организациях. Теоретически обоснована необходимость подготовки и утверждения смет в медицинских организациях. В нем проведены исследования по выявлению существующих проблем путем анализа современного состояния порядка составления и утверждения смет в медицинских организациях. Даны научно-практические предложения и рекомендации по совершенствованию порядка составления смет в медицинских организациях.

Klyuchevye slova: medical organization, fiscal year, expenditure, expenditure estimate, expenditure item, income and expenditure estimate.

Annotation. This article describes the research conducted on improving the procedure for making and confirming estimates in medical organizations. The need to prepare and approve estimates in medical organizations is theoretically based. In it, research was carried out to identify existing problems by analyzing the current state of the procedure for drawing up and approving estimates in medical organizations. Scientific and practical proposals and recommendations on improving the procedure for making estimates in medical organizations are given.

Keywords: budget organization, fiscal year, yexpenditure, yexpenditure yestimate, yexpenditure item, income and yexpenditure yestimate.

KIRISH

O'zbekistonda davlat moliyasi va byudjet mablag'laridan foydalanish borasida keng miqyosda islohotlar olib borilmoqda. Jumladan, byudjet ijrosining g'aznachilik tizimini joriy qilinishi, sohada ko'plab suiste'molchilik va ortiqcha xarajatlarni oldini

olishga xizmat qilib kelmoqda. Shunday bo'lsada, ba'zi tibbiyot tashkilotlarida kommunal xarajatlar, ularning xarajatlar smetalarida belgilangan miqdordan oshib ketishi hollari ham mavjud. Buning sabablari nafaqat smetalar ijrosiga mas'ul shaxslarning me'yoriy hujjatlardan yetarlicha tanish emasliklari, ba'zi hollarda beparvoliklari ham sabab bo'lmoqda.

“2022 — 2026 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning yettita ustuvor yo'nalishdan iborat Taraqqiyot strategiyasida makroiqtisodiy barqarorlikni yanada mustahkamlash va yuqori iqtisodiy o'sish sur'atlarini saqlab qolish uchun xarajatlarning ijtimoiy yo'naltirilganligini saqlab qolgan holda Davlat byudjetining barcha darajalarida mutanosiblikni ta'minlash, mahalliy byudjetlarning daromad qismini mustahkamlashga qaratilgan byudjetlararo munosabatlarni takomillashtirish, xarajatlarni optimallashtirish hamda davlat mablag'lari haqidagi ma'lumotlarning shaffofligini ta'minlash”ga (Farmon, 2022) qaratilgan qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Davlat byudjeti hisobiga mablag' bilan ta'minlanadigan tarmoqlarda iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish, tibbiyot tashkilotlarini mablag' bilan ta'minlash mexanizmini takomillashtirish, byudjet mablag'laridan samarali va aniq foydalanish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Byudjet tashkilotlarini mablag' bilan ta'minlash tartibini takomillashtirish to'g'risida” gi 414-sonli Qarori (1999) qabul qilingan. Ushbu qarorda byudjet mablag'laridan tejab, samarali va aniq foydalanish hamda byudjet va smeta-shtat intizomini mustahkamlash uchun tibbiyot tashkilotlari rahbarlarining mustaqilligini kengaytirish va mas'uliyatini oshirish nazarda tutilgan.

Ma'lumki, tibbiyot tashkilotlarini byudjetdan mablag' bilan ta'minlash, ularning byudjetdan tashqari daromalari va xarajatlari, shuningdek mazkur mablag'lardan foydalanish qat'iy rejalashtirilgan holda tuzilgan xarajatlar smetasi asosida amalga oshiriladi. Bu esa, buxgalteriya hisobini asosiy funksiyalaridan biri bo'lgan nazorat yordamida tibbiyot tashkilotlarida buxgalteriya hisobini oldiga mazkur xarajatlar smetasi ijrosini nazorat qilish vazifasini yuklaydi. Bundan tashqari tibbiyot tashkilotlari tomonidan tuzilayotgan hisobotlarga tibbiyot tashkilotining kelasi moliya yili uchun byudjetdan mablag'larni rejalashtirishda zarur bo'ladigan moliyaviy axborotlar olish imkonini beruvchi ma'lumotlarni berish vazifasini ham yuklaydi.

Bu o'z navbatida, tibbiyot tashkilotlarining xarajatlar smetasi va shtat jadvallari tuzish, tasdiqlash va ro'yxatdan o'tkazish tartibini takomillashtirishni ilmiy jihatdan to'liq hal etilmaganligi tanlangan mavzuning nihoyatda dolzarbliligidan dalolat beradi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Davlatning asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlarini belgilashda, davlat mablag'larini maqsadli, samarali sarflanishi, shuningdek Davlatning mol-mulklari va majburiyatlari bo'yicha tegishli qarorlar qabul qilinishida byudjet hisobining ma'lumotlariga asoslanadi.

Tibbiyot tashkilotlari smetasi asosiy reja hujjati hisoblanadi, tibbiyot tashkiloti daromadi va xarajatlarini amalga oshirishga vakolat beradigan, tibbiyot tashkilotlarining o'z funksiyasi va maqsadiga erishishni aniqlaydi hamda yil davomida byudjetni belgilaydi. (Ryabova, 2003)

Xarajatlar smetasi asosiy reja hujjati hisoblanib, tashkilotni saqlash uchun byudjetdan beriladigan kvartallar bo'yicha taqsimlanadigan xarajatlar va maqsadli yo'nalishli, hajmi aniqlaydigan hujjatdir. (Ostonakulov, 2021)

Tibbiyot tashkilotlari smetasi asosiy reja hujjati hisoblanadi, olinadigan daromadni tasdiqlaydigan va xarajatlarni amalga oshirishga ruxsat beradigan, mablag'larning yo'nalishi va hajmini aniqlaydigan, yil davomida o'z funksiyasini va maqsadini amalga oshiradigan va byudjetni amalga oshiradi (Yarichina, 2007)

Tibbiyot tashkilotlarida smeta asosiy hujjat hisoblanadi, maqsadli tushumlar, hajmini aniqlashi va mablag'lardan foydalanishi, yil davomida tashkilotni asrash uchun mablag' ajratilishi mumkin. Smetaning ajralmas qismi mablag' ajratish rejasi bo'lib, uni kvartallar bo'yicha taqsimlab yillik summa ham ko'rsatiladi. Smetadan farqli ravishda, byudjetdan maqsadli pul ajratishda xarajatlar quyidagi iqtisodiy klassifikatsiya bo'yicha turkumlanadi:

- ish haqi va unga tenglashtirilgan to'lovlar (bolali oilalarga nafaqa va kam ta'minlanganlarga moddiy yordam, stipendiya va boshqalar);

-ish haqidan ajratmalar;

-kapital qo'yilmalar (Davlat investitsion dasturida ko'zda tutilgan va adres ro'yxati bo'yicha);

-boshqa xarajatlar.

O'zbekiston moliya vazirligi tomonidan mablag' ajratish smetasi va rejasining shakllari tasdiqlanadi. Adabiyotlarga ko'ra smeta quyidagicha guruhlanadi: individual, yig'ma va markazlashgan tadbirlar smetasi. (Ibragimov, Sugirbaev, 2010)

Tibbiyot tashkilotlarida daromadlar va xarajatlar smetasi ijrosining buxgalteriya hisobini yuritilishi yordamida byudjet va byudjetdan tashqari mablag'lar xarajatlar smetalari ijrosi jarayonida moliyaviy, nomoliyaviy aktivlari, debitorlik va kreditorlik majburiyatlari, joriy, yakuniy moliyaviy natijalari bo'yicha axborotlar shakllantiriladi va taqdim etiladi.

Tibbiyot tashkilotlarida smeta tuzish bilan bog'liq buxgalteriya hisobining vazifalariga quyidagilar kiradi:

- Daromadlar va xarajatlar smetalari ijrosi jarayoni muomalalarini hujjatlantirish va hisob registrlarida aks ettirish;

- Tibbiyot tashkilotlarida daromadlar va xarajatlar smetalari ijrosi natijalarini shakllantirish;

- Byudjet ijrosiga oid buxgalteriya hisobi ma'lumotlarini umumlashtirish va hisobotlarni tuzish;

- Buxgalteriya hisobini tashkil etishda zamonaviy axborot texnologiyalaridan keng foydalanish va boshqalar (Mehmonov, 2012).

Xarajatlar smetasi – tashkilotlar tomonidan joriy moliya yili uchun tuziladigan va tasdiqlanadigan hujjat bo'lib, unda tashkilotlar uchun xarajatlar moddalari bo'yicha ko'zda tutilgan byudjetdan ajratilgan mablag'lar (xarajatlar rejasi) aks ettiriladi. Tibbiyot tashkilotlari tomonidan belgilangan tartibda byudjet va byudjetdan tashqari mablag'lar daromadlari va xarajatlari bo'yicha smetalari tuziladi va tasdiqlanib ijrosi ta'minlanadi. Bunda O'zbekiston Respublikasi va Qoraqalpog'iston Respublikasining respublika byudjetlarida hamda mahalliy byudjetlarda turuvchi tashkilotlarni moliyalashtirish, ular uchun tasdiqlangan xarajatlar smetalari asosida amalga oshiriladi.

Yuridik shaxs maqomiga ega bo'lgan va xarajatlarni qoplash uchun byudjetdan ajratilgan mablag'lardan tashqari boshqa daromad manbalari mavjud bo'lgan tibbiyot tashkilotlari byudjetdan tashqari mablag'lar bo'yicha xarajatlar va daromadlar smetalarni tuzishlari zarur.

Tibbiyot tashkilotlarida byudjet mablag'lari bo'yicha xarajatlar smetasi hamda byudjetdan tashqari mablag'lar bo'yicha daromadlar va xarajatlar smetasi, shuningdek shtatlar jadvalini tuzish jarayoni bevosita hisobot yili uchun davlat byudjeti loyihasini tuzish va tasdiqlangan byudjet parametrlarini tibbiyot tashkilotlariga yetkazish jarayoni bilan chambarchas bog'liqdir.(Mehmonov, 2013)

Byudjet tizimi ko'p tarmoqli bo'lib, unda tibbiyot tashkilotlari alohida ahamiyatga ega. Tibbiyot tashkilotlari davlatning aniq bir funksiyasini amalga oshirish maqsadida belgilangan tartibda byudjet mablag'lari hisobiga saqlab turiladigan muassasalardir. Tibbiyot tashkilotlari davlat byudjetidan ajratiladigan mablag'lar va byudjetdan tashqari mablag'lar tushumlari hisobiga mablag' bilan ta'minlanadi hamda ushbu mablag'lar hisobiga belgilangan tartibda xarajatlarni amalga oshiradi.

Tibbiyot tashkilotlarida byudjet va byudjetdan tashqari mablag'lar bo'yicha daromadlar va xarajatlar smetalari ijrosining buxgalteriya hisobining yuritilishi orqali ushbu mablag'lar bo'yicha smetalar ijrosi jarayonida aktivlar va ularning manbalari bo'yicha axborotlar shakllantiriladi hamda taqdim etiladi. (Ostonokulov, 2021).

TADQIQOT USULLARI

Byudjet tashkilotlarida smeta tuzish va tasdiqlash tartibini takomillashtirishning tibbiyot tashkiloti hamda byudjet ijrosi jarayonida axborotlardan foydalanuvchilar uchun ahamiyatini shuningdek, davlat byudjeti bilan bevosita bog'liqligini aniqlash

hamda ularni kengroq izohlab berishni o'zida mujassamlashtiradi. Ma'lumotlarning raqamlarda ifolanganligi uchun, asosan miqdoriy va sifat usullaridan foydalanildi.

Tadqiqot jarayonida amaldagi holat, xorij tajribasi, mavjud ma'lumotlar o'rganib tahlil qilingandan so'ng asosan byudjetdan moliyalashtiriladigan tibbiyot tashkilotlari smetalari ijrosi hisobi va hisobotlari chuqur tahlildan o'tkaziladi hamda ularni takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar beriladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tibbiyot tashkilotlarida smetani tuzish byudjet jarayonidan boshlanadi. Byudjet jarayoni byudjet tizimi byudjetlarini shakllantirish, tuzish, ko'rib chiqish, qabul qilish, tasdiqlash va ijro etish, ularning shakllantirilishini, tuzilishini hamda ijrosini nazorat qilish, byudjet tizimi byudjetlarining ijrosi to'g'risidagi hisobotlarni tayyorlash va tasdiqlash, shuningdek ular o'rtasidagi o'zaro munosabatlar jarayonini o'z ichiga oladi.

Davlat byudjeti jarayoni yuqorida ko'rsatilgan jarayonlarni o'z ichiga oladi. Bu o'z navbatida davlat byudjetidan moliyalashtiriluvchi tibbiyot tashkilotlari va byudjetdan mablag' oluvchilarning smetalari bilan uzviy bog'liq sanaladi. Smetalar bilan bog'liq moliyaviy munosabatlarni ikkita katta guruhga ajratishimiz mumkin, ya'ni:

Smetalarni tuzish, ko'rib chiqish, tasdiqlash va ro'yxatdan o'tkazish;

Smetalarning ijrosi.

Byudjetlarni shakllantirish, tuzish, ko'rib chiqish, tasdiqlash jarayonida tibbiyot tashkilotlari va byudjetdan mablag' oluvchilarning smetalari jamlanadi. Demak, smetalarni tuzish, ko'rib chiqish, tasdiqlash va ro'yxatdan o'tkazish bevosita davlat byudjeti ijrosi jarayoni bilan bog'liq hisoblanadi.

Byudjetlarni ijro etish va nazoratini amalga oshirish, byudjet ijrosiga oid hisobotlarni tayyorlash va tasdiqlash, byudjetlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar kabi byudjet ijrosi jarayonlarida tibbiyot tashkilotlari va byudjetdan mablag' oluvchilarning smetalari ijrosiga oid munosabatlar amalga oshiriladi. Tibbiyot tashkilotlarining va byudjetdan mablag' oluvchilarning smetalarni tuzish va ijrosini amalga oshirish davlat byudjetini tuzish va uning ijrosi bilan uzviy bog'liq sanalar ekan.

Tibbiyot tashkiloti Davlat funksiyalarini amalga oshirish uchun belgilangan tartibda davlat hokimiyati organlarining qaroriga ko'ra tashkil etilgan alohida tashkilot bo'lganligi uchun, ularning smetalari bilan bog'liq moliyaviy ma'lumotlarni olish, o'rganish, tahlil qilish qulay bo'lganligi sababli, tadqiqot ishimiz shu doirada bajarilgan.

Tibbiyot tashkilotlari tomonidan vaqtinchalik xarajatlar smetalarni tuzish va tasdiqlash belgilangan shaklda keyingi moliya yilining birinchi choragini oyma-oy bo'lgan holda amalga oshiriladi. Bunda, vaqtinchalik xarajatlar smetasida nazarda tutiladigan byudjetdan ajratiladigan mablag'lar o'tgan moliya yilining oxirgi choragidagi byudjetdan ajratiladigan mablag'lardan ortiq bo'lmasligi lozim hamda

qonun hujjatlarida belgilangan tadbirlarni amalga oshirish uchun xarajatlar summasiga aniqlashtirilishi mumkin.

Kelgusi moliya yilining birinchi choragi uchun tibbiyot tashkilotlarining vaqtinchalik xarajatlar smetalari, joriy moliya yilining 25 dekabrigacha tuziladi.

Vaqtinchalik xarajatlar smetalari xarajatlar smetasi tasdiqlangunga qadar amalda bo‘ladi. Bunda, ro‘yxatdan o‘tkazish uchun taqdim etilgan xarajatlar smetasida birinchi chorak uchun byudjetdan ajratiladigan mablag‘lar vaqtinchalik xarajatlar smetasida nazarda tutilgan byudjetdan ajratiladigan mablag‘lardan kam bo‘lmasligi kerak. Vaqtinchalik xarajatlar smetalari tuzish va tasdiqlash xarajatlar smetalari tuzish va tasdiqlash talablariga muvofiq tartibda amalga oshiriladi.

Moliya organlari tomonidan belgilangan byudjet parametrlari hamda tegishli ko‘rsatmasi asosida tibbiyot tashkilotlari bosh hisobchisi yoki iqtisodchisi tomonidan xarajatlar smetasi tuziladi. Xarajatlar smetasi tibbiyot tashkiloti tomonidan, yil oylari bo‘yicha taqsimlangan holda:

xarajatlarning birinchi — uchinchi guruhlari bo‘yicha xarajatlarning moddalariga ko‘ra ajratib;

xarajatlarning to‘rtinchi guruhi bo‘yicha xarajatlarning moddalariga ko‘ra ajratmasdan tuziladi.

Xarajatlar smetasiga xarajatlarning moddalari bo‘yicha to‘rtinchi guruh xarajatlari yoyilmasi, shuningdek davlat ehtiyojlari uchun ustuvor ravishda kichik tadbirkorlik sub’ektlaridan xarid qilinadigan tovarlar (ishlar, xizmatlar) guruhlarning ro‘yxati bo‘yicha xarajatlar yoyilmasi ilova qilinadi. Xarajatlarni hisoblab chiqishda quyidagilarga amal qilish kerak:

- belgilangan tartibda tasdiqlangan ijtimoiy va iqtisodiy rivojlantirish dasturlariga;
- davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari tomonidan ularga taqdim etilgan byudjet sohasidagi vakolatlari doirasida qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlarga;
- belgilangan tartibda tasdiqlangan tibbiyot tashkilotlari xarajatlarning normativlariga;
- tovar va xizmatlarning davlat tomonidan tartibga solinadigan narxlari va tariflariga.

Jumladan:

- xarajatlar smetasiga ish haqi uchun byudjetdan ajratiladigan mablag‘lar qonun hujjatlari bilan belgilangan lavozim maoshlari va bazaviy mehnatga haq to‘lash stavkalari, ularga qo‘shimcha haq to‘lash va ustamalar hamda amaldagi namunaviy shtatlar va shtat normativlariga rioya etilgan holda kiritiladi. Ishbay shaklida bajariladigan ishlar uchun ish haqi, moliya yiliga xarajatlar smetasida nazarda tutilgan shunday ishlarning hajmidan kelib chiqib xarajatlar smetasiga kiritiladi;

- pedagog xodimlar ish haqi uchun byudjetdan ajratiladigan mablagʻlarni aniqlashda qonun hujjatlarida belgilangan bazaviy mehnatga haq toʻlash stavkalaridan, daftarlarni tekshirganlik, sinf rahbarligi va boshqalar uchun qoʻshimcha haq toʻlashni hisobga olgan holda oʻquv rejasiga muvofiq tuzilgan tarifkatsiyalardan kelib chiqilishi lozim;

- tibbiyot xodimlari ish haqi uchun byudjetdan ajratiladigan mablagʻlarni aniqlashda qonun hujjatlariga muvofiq bazaviy mehnatga haq toʻlash stavkalari va shartlarini hisobga olgan holda tuzilgan tarifkatsiyalardan kelib chiqilishi lozim;

- stipendiya xarajatlari stipendiyalar miqdorlari va stipendiya bilan taʼminlash tartibiga muvofiq hisoblanadi;

- yagona ijtimoiy toʻlovni toʻlash xarajatlari xarajatlar smetasiga belgilangan stavkalardan va qonun hujjatlariga muvofiq yagona ijtimoiy toʻlov toʻlanadigan barcha toʻlov summalaridan kelib chiqqan holda kiritiladi;

- ish beruvchining fuqarolik javobgarligini majburiy sugʻurta qilish boʻyicha sugʻurta mukofotini toʻlash xarajatlari xarajatlar smetasiga qonun hujjatlarida belgilangan tartibda ish beruvchining barcha xodimlarining oʻtgan yilgi ish haqining haqiqiy xarajatlaridan kelib chiqqan holda kiritiladi;

- xoʻjalik xarajatlari, jumladan, kommunal xizmatlar uchun xarajatlar har bir tashkilotga koʻrsatiladigan xizmatga oʻtgan hisobot davridagi haqiqiy xarajatdan kelib chiqib yoki belgilangan limit (jismoniy hajmlar) doirasida hamda narx va tariflarni hisobga olgan holda hisoblanadi;

- telefon va boshqa telekommunikatsiya xizmatlari xarajatlari abonent raqamlari soni va xizmatlar uchun tasdiqlangan tariflaridan kelib chiqib hisoblanadi. Bunda, limitdan ortiqcha foydalanilgan aloqa xizmatlari, shu jumladan shaharlararo (xalqaro) soʻzlashuvlar uchun, Internet xizmatlari va boshqa aloqa xizmatlari xarajatlari tibbiyot tashkilotlarining xarajatlar smetasida tegishli moliya organlari bilan kelishilgan holda ularning faoliyat xususiyatlaridan va mazkur xizmatlarga boʻlgan talabidan (zaruriyatidan) kelib chiqib nazarda tutiladi;

- davolash, bolalar va boshqa ijtimoiy soha tibbiyot tashkilotlarida ovqatlanishga ketadigan xarajatlar tibbiyot tashkilotlarining har bir turi uchun tasdiqlangan ovqatlanish kunining natural meʼyorlaridan va oʻrtacha yillik sonidan kelib chiqib hisoblanadi;

- dori-darmonlarga ketadigan xarajatlar kuniga bir bemorga hisoblangan dori-darmonlar meʼyoriga qarab belgilanadi;

- ijtimoiy-madaniy tashkilotlarni ayrim guruhi uchun kiyim-kechak, poyabzal, choʻshab, koʻrpa-toʻshak anjomlari va boshqa yumshoq anjomlar sotib olishga ketadigan xarajatlar mavjud moddiy taʼminotning meʼyorlari asosida ajratilgan mablagʻlar doirasida hisoblanadi;

- suv, o'rmon xo'jaligi va boshqa tashkilotlarni saqlash xarajatlari ularning bajarayotgan ish me'yori va hajmidan kelib chiqqan holda aniqlanadi;

- qo'riqlash faoliyati xizmatlarining to'lovi bilan bog'liq xarajatlar mazkur xizmatlarni yetkazib beruvchilarning tariflariga muvofiq aniqlanadi;

- tashkilotlarning binolar, inshootlar, transport vositalaridan foydalanish, binolar va transport vositalari, shuningdek boshqa mulk ijarasi bilan bog'liq xarajatlari qonun hujjatlarida belgilangan xarajatlar me'yori, limitlar va natural ko'rsatkichlardan kelib chiqib aniqlanadi;

- xizmat safarlariga xarajatlar tashkilotlarning oldiga qo'yilgan vazifalaridan, shuningdek qonun hujjatlarida belgilangan me'yorlardan kelib chiqqan holda aniqlanadi;

- epizootik kasalliklarga qarshi tadbirlar va qishloq xo'jaligi zararkunandalariga (chigirtkalar, tut parvonasi va boshqalar) qarshi kurashish bilan bog'liq xarajatlar prognoz ish hajmlari va kimyoviy preparatlarga bo'lgan ehtiyojlar, shuningdek bajariladigan ish turlaridan kelib chiqqan holda aniqlanadi.

Xarajatlar smetalarini tuzishda har bir xarajatning iqtisodiy jihatdan asoslangan hisob-kitoblar vositasida asoslanishi, byudjet qonunchiligiga oid normativ huquqiy hujjatlar talablariga muvofiq tuzilganligi o'rganiladi.

Tadqiqot ob'ektimiz hisoblangan tibbiyot tashkilotining 2022-2023 yillar uchun tuzilgan xarajatlar smetalarini o'rganadigan bo'lsak, unda byudjetdan moliyalashtirish bilan bog'liq xarajatlarning qisqarganligini ko'rishimiz mumkin (1-jadval).

1-jadval

Tibbiyot tashkilotining 2022-2023 yillar uchun tuzilgan xarajatlar smetalari rejasi¹

Ko'rsatkichlar	Yillar		Farqi	
	2021	2022	Summa	Foiz
Ish haqi va unga tenglashtirilgan to'lovlar	239479 5	1388261, 8	- 1006533, 2	58,0
<i>shundan,</i>				
Asosiy ish haqi	225134 4	1330827, 7	-920516,3	59,1
Rag'batlantirish jamg'armasi	86175	33396,1	-52778,9	38,8
Ish beruvchining ajratmalari	589428	293003	-296425	49,7
<i>shundan,</i>				
Ijtimoiy soliq (yagona ijtimoiy to'lov)	588090	292390	-295700	49,7

¹ Tadqiqot ob'ekti ma'lumotlari asosida muallif tomonidan shakllantirilgan

Boshqa xarajatlar	643621	296526	-347095	46,1
<i>shundan,</i>				
Tovar va xizmatlar bo'yicha xarajatlar	506880	273026	-233854	53,9
Asosiy vositalar bo'yicha xarajatlar	76898	0	-76898	0,0
JAMI	362784	1977790,	-	54,5
	4	8	1650053,	
			2	

Jadval ma'lumotlaridan ko'rish mumkinki, 2022 va 2023 yillarda byudjetdan moliyalashtirish bo'yicha kollejda birinchi, ikkinchi va to'rtinchi guruh xarajatlari xarajatlar smetalari bo'yicha xarajatlarning iqtisodiy tasnifi asosida rejalashtirilgan. Ushbu xarajatlar barcha xarajat guruhlari va moddalari bo'yicha o'rganilayotgan yilda pasayish tendensiyasiga ega bo'lgan. Jumladan, 2022 yilda kollejni byudjetdan moliyalashtirish hajmi jami 3 627,8 mln. so'mga rejalashtirilgan bo'lsa, 2023 yilda esa, 1 977,8 mln. so'mlik moliyalashtirish rejalashtirilgan. 2023 yilda 2022 yilga nisbatan 1 650 mln. so'm yoki 54,5 foizga moliyalashtirish hajmi kamaygan.

Ushbu holatni xarajatlar guruhlari bo'yicha o'rganadigan bo'lsak, ish va haqi va unga tenglashtirilgan to'lovlar bo'yicha 2023 yilda 2022 yilga nisbatan 1 00 ,5 mln. so'm yoki 58 foizga xarajatlar kam rejalashtirilgan. Ish beruvchining ajratmalari bo'yicha 2023 yilda 2022 yilga nisbatan 296,4 mln. so'm yoki 49,7 foizga xarajatlar rejasi kamaygan. Boshqa xarajatlar guruhi bo'yicha ham shu kabi holatni ko'rishimiz mumkin, 2022 yilda 296,5 mln. so'mlik xarajatlar rejalashtirilgan va o'tgan yilga nisbatan 347,1 mln. so'm yoki 46,1 foizga xarajatlar kam rejalashtirilgan.

Mazkur holat tibbiyot tashkilotida kontingentning qisqarganligi va byudjetdan moliyalashtirish qisqartirilib, to'lov-kontrakt asosida o'qitishni yo'lga qo'yish belgilanganligi bilan izohlash mumkin. Byudjet tizimi byudjetlari xarajatlarning iqtisodiy tasnifi bo'yicha boshqa xarajatlarni aniqlashda o'zgacha ko'rsatkichlar va uslublar qo'llanishi mumkin, ularning asoslanganligi xarajatlar smetasini ro'yxatdan o'tkazuvchi tegishli byudjet mablag'larini taqsimlovchilar va moliya organlari tomonidan tekshiriladi.

XULOSA

Tibbiyot tashkilotlarida xarajatlarning buxgalteriya hisobi va iqtisodiy tahlilini takomillashtirish borasida olib borilgan tadqiqotlar natijasida quyidagi ilmiy xulosalar olindi:

Umuman olganda tibbiyot tashkilotlari xarajatlar smetalaridagi ko'zlangan harajatlarning katta qismi davlat byudjetidan ajratilar ekan, ularning maqsadli sarflanishini ta'minlash, ular to'g'risida axborotlarni shakllantirish muhim masalalardan biri sanaladi. Buning uchun tibbiyot tashkilotlari smetalaridagi mablag'lari hisobini qonunchilik asosida yuritilishini ta'minlash zarurdir.

Hozirgi kunda xarajatlar smetasi ijrosi to'g'risidagi hisobotda keltirilgan ma'lumotlarining ochiqligini va tashkilot xodimlarning faol ishtiroki orqali birinchi navbatda xolislik va ma'lumotlar shaffofligi ta'minlanadi. Byudjet mablag'larni shakllantirish va sarflash yo'nalishlari qay tarzda olib borilayotganligi to'g'risida aniq va tezkor ma'lumotlar olish imkoni yuqori bo'ladi.

Tibbiyot tashkilotlarida smetalarni tuzish va tasdiqlash tartibini takomillashtirish bilan bog'liq izlanishlar natijasida quyidagi taklif va tavsiyalarni keltirib o'tish maqsadga muvofiq:

tibbiyot tashkilotlarning shtatlar jadvalini namunaviy shtatlar jadvali asosida shakllantirilishini ta'minlash, shuningdek, ta'lim muassasalarida tarifikatsiyalarni tuzish va shakllantirishda xodimlar tarkibi bo'yicha vakantlarga yo'l qo'ymaslik hamda ta'lim va tibbiyot tashkilotlarida kontengentlarning o'zgarishi bilan bog'liq jihatlarni e'tiborga olish;

xarajatlar smetasining to'rtinchi guruh kommunal xizmat xarajatlarni rejalashtirishda ilova qilinadigan hisob-kitoblarning asoslilikini ta'minlash;

tibbiyot tashkilotlarining smetalarni ro'yxatdan o'tkazishning elektron tizimini yanada kengaytirish orqali smetalarni tuzish jarayonini soddalashtirish, smetalarga o'zgartirishlarni imkon qadar oldini olish;

smetalarning ijrosi hisobini tashkil etish va yuritish, smetalar ijrosiga oid moliyaviy hisobotlar tahlilini amalga oshirish hamda nazoratini takomillashtirish bo'yicha uslubiy asoslarni yaratishga qaratilgan ilmiy tadqiqot ishlarini amalga oshirish.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasining Byudjet kodeksi. 23.12.2013 y. O'RQ-360-son.
2. O'zbekiston Respublikasining "2021 yil uchun O'zbekiston Respublikasining Davlat byudjeti to'g'risidagi" qonuni. 2022 yil 25 dekabr, O'RQ-657-son
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 28.01.2022 yildagi "2022-2026 yillarga mo'ljallangan O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoni
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 22-avgustdagi "Byudjet ma'lumotlarining ochiqligini va byudjet jarayonida fuqorolarning faol ishtirokini
5. Рябова М.А. Бюджетный учет и отчетность: учебное пособие. – Ульяновск : УЛГТУ, 2010.
6. Яричина Г.Ф. Бюджетный учет и отчетность. Учебное пособие. Красноярск 2008.
7. Ibragimov A., Sugirbaev B. «Byudjet nazorati va auditi». –T.: infoCOM.uz MChJ, 2010
8. Mehmonov S.U. Byudjet hisobi. O'quv qo'llanma. Toshkent.: Fan va texnologiyalar. 2012.

9. Ostonokulov A.A. Byudjet tashkilotlarining byudjetdan tashqari mablag‘lari hisobi va hisoboti metodologiyasini takomillashtirish. Monografiya. ISBN 978-9943-7453-2-2 T.: “VNES’HEWESTPROM” nashriyoti, 2021,208 b.
10. Ostonokulov Azamat Abdukarimovich. Improving Accounting of settlements with Suppliers and Buyers in Public Sector Institutions. American Journal of Economics and Business Management. ISSN: 2576-5973. Vol. 4, № 2, 2021.
11. Ostonokulov, A.A. (2021). Improving the Methodology Accounting of Extra-Budget Funds of Public Sector Institutions.". LOGISTICS AND ECONOMY" scientific-electronic journal, 1, 18-29.

